

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากการเกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 ประเทศสหรัฐอเมริกาได้เป็นแกนนำในการสร้างวาทกรรม ผลิตรายการเชิงประชากรโลกให้เพียงพอ “การปฏิวัติเขียว (Green Revolution)” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเกษตรกรรมแผนใหม่ ที่นำความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้เพิ่มผลผลิต จึงได้เกิดขึ้นนับแต่นั้นมา

ปฏิวัติเขียวได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ 3 เรื่อง คือ เรื่องแรก เป็นการทดลองเพื่อให้ได้มาซึ่งพันธุ์พืช หรือพันธุ์สัตว์ที่ให้ผลผลิตสูง เรื่องที่สอง คือ การพัฒนาเครื่องจักรกลการเกษตร เพื่อทดแทนแรงงานสัตว์ ตลอดจนเครื่องมืออำนวยความสะดวกอื่นๆ เรื่องที่สาม เป็นการนำสารเคมีมาใช้ในการทำเกษตร ทั้งในรูปของปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนพืชสังเคราะห์ ฯลฯ

เป้าหมายหลักคือ การได้ผลผลิตสูงขึ้น ด้วยการลงทุนในพื้นที่เท่าเดิม ระยะเวลาเท่าเดิม ประหยัดแรงงาน เพื่อจะได้มีวัตถุดิบมาป้อนให้กับโรงงานอุตสาหกรรม การปฏิวัติเขียวได้แพร่ไปสู่ประเทศต่างๆ ในโลกอย่างรวดเร็ว รวมทั้งประเทศไทย ที่ยอมรับแนวทางเกษตรสมัยใหม่นี้ เป็นนโยบายหลักของการทำเกษตรกรรม

เขื่อนเจ้าพระยาซึ่งสร้างเสร็จในปี 2499 คือจุดเริ่มต้นของการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรสมัยใหม่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และธนาคารเพื่อการเกษตร เริ่มเข้ามามีบทบาท “เกษตรตำบล” ถูกส่งมาเพื่อแนะนำการเกษตรแผนใหม่ ธกส.ขยายสาขาเพื่อสนับสนุนด้านทุนให้แก่เกษตรกร เนื่องจากการเกษตรแผนใหม่จะต้องใช้ทุนในการจัดหาเครื่องจักร ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง

แม้ว่าการทำเกษตรกรรมตามแนวทางสมัยใหม่ จะสามารถเพิ่มผลผลิตได้รวดเร็ว และมีปริมาณที่มากพอต่อการป้อนสู่ระบบอุตสาหกรรม แต่ผลกระทบได้ก่อปัญหาตามมาด้วยมากมาย ซึ่ง อานัฐ ดันโซ (อ้างถึงใน ธาณิษฐ์, 2550) จากศูนย์ข้อมูลเกษตรธรรมชาติแม่โจ้ ภาควิชาทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม คณะผลิตกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ได้ทำการศึกษา และสรุปผลกระทบอย่างรุนแรงของการปฏิวัติเขียวว่า ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างมากมายหลายประการ พอสรุปคร่าวๆ ได้ดังนี้

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

การใช้ปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนมาก และใช้ติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน จะทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของโครงสร้างดิน และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ก่อเกิดความกระด้างมีการอัดตัวแน่น ไม่อุ้มน้ำในฤดูแล้ง

การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทำให้เกิดปัญหาสารพิษตกค้างในสิ่งแวดล้อม สารเคมีจะกระจายสะสมในดิน น้ำ อากาศ ในสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญคือ สารเคมีกำจัดศัตรูพืชไม่ได้ทำลายเฉพาะศัตรูพืชเท่านั้น แต่ยังทำลายแมลงและจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ในธรรมชาติอีกด้วย ส่งผลให้การระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืชรุนแรงมากขึ้น

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

การทำเกษตรแผนใหม่เป็นการทำการเกษตรที่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก เพื่อนำมาเพิ่มผลผลิตให้ได้เป็นจำนวนมาก ทำให้พบว่าเกษตรกรจำนวนมากประสบปัญหาภาวะขาดทุน และหนี้สิน เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ เนื่องจากต้นทุนการผลิตที่สูง และราคาผลผลิตที่ตกต่ำ

ผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค

การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชนอกจากจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาการได้รับสารพิษเข้าสู่ร่างกายของเกษตรกรผู้ใช้ และยังมีสารพิษตกค้างในผลผลิตทางการเกษตร ก่อให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพของผู้บริโภคอีกด้วย

ผลกระทบต่อวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เกษตรกรรมแผนใหม่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของเกษตรกรไทย ทำลายฐานการเกษตรยังชีพแบบดั้งเดิม ทำลายระบบสังคมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกละเลย ด้วยเข้าใจว่าเป็นความเชื่อ หรือวิธีการปฏิบัติที่ไม่ทันสมัย ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ และไม่มีประสิทธิภาพ โดยลืมไปว่าความรู้และภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดต่อๆ กันมา ได้มาจากประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนที่อยู่在那个ถิ่นนั้นมานานหลายรุ่น

ผลกระทบต่างๆ อันเกิดจากการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรกรรม เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรทั่วประเทศไทย แม้กระทั่งเกษตรกรที่จังหวัดเพชรบุรี หนึ่งในตัวอย่างที่ชัดเจนคือ “กลุ่มชาวนาแห่งบ้านดอนผิงแดด”

บ้านดอนผิงแดด ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ชาวบ้านมีอาชีพทำนาประมาณ 60 หลังคาเรือน นอกนั้นปลูกพืชอื่นๆ และทำนาเกลือ หมู่บ้านนี้เคยทำการเกษตรด้วยการใช้สารเคมี แล้วส่งผลให้เป็นหนี้สินมากมาย อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกาย จนชาวบ้านบางคนถึงขั้นล้มป่วย และยังมีตัวอย่างจากหมู่บ้านข้างเคียง ที่บางรายถึงแก่ชีวิตด้วยพิษของสารเคมีที่ได้สัมผัส และสะสมไว้เป็นเวลานาน

ความเดือดร้อนจากภาวะหนี้สินที่สะสมพอกพูนขึ้น ทำให้เกษตรกรบ้านดอนผิงแดดเริ่มมองหาทางออกในการแก้ไขปัญหาหนี้สินจากการทำนา ประจวบกับช่วงเวลานั้นทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร มีการจัดทำแผนแม่บทของตำบล อาจารย์สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ จากสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เข้าร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลบางขุนไทร เป็นผู้จัดทำแผนแม่บทให้กับหมู่ 5 บ้านดอนผิงแดด จึงทำให้ทราบถึงความต้องการของเกษตรกรในหมู่บ้าน ว่าอยากทำเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ สาเหตุเพราะปุ๋ยเคมีแพงขึ้น บวกกับสภาพน้ำในลำคลองเริ่มเน่าเสีย กุ้ง หอย ปู ปลา เริ่มหายไป เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

ณ ช่วงเวลานั้น ชาวบ้านยังไม่เข้าใจเรื่องผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเท่าใดนัก แต่ปัญหาหลักที่ประสบอยู่ คือ เรื่อง “หนี้สิน” เพราะจากรายงานการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปี พ.ศ. 2545 พบว่าค่าใช้จ่ายต่อปีของหมู่บ้านดอนผิงแดด ร้อยละ 24.4 คิดเป็นเงิน 2,556,500 บาท ใช้ไปเพื่อการผ่อนชำระหนี้ (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545) ทำให้ชาวบ้านมองหาหนทางลดภาวะหนี้สินเป็นสำคัญ ซึ่งเคยได้ยินมาบ้างว่าการทำเกษตรอินทรีย์ จะช่วยลดต้นทุนในการทำนาได้ จึงเกิดความสนใจร่วมกัน

เมื่อทราบความประสงค์ของกลุ่มชาวบ้าน อาจารย์สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ จึงได้นำเกษตรกร 18 ราย ซึ่งเดิมมีผู้สนใจถึง 46 ราย นำโดย นายชาญ ทับสี ผู้ใหญ่บ้าน ไปอบรมความรู้เกี่ยวกับ จุลินทรีย์ ที่ศูนย์ฝึกอบรมเกษตรธรรมชาติวิเศษ อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี และไปเรียนรู้วิธีการทำเกษตรอินทรีย์กับ ลุงทองเหมาะ แจ่มแจ้ง ปราชญ์ชาวบ้านของจังหวัดสุพรรณบุรี

หลังกลับมาชาวบ้านยังมีความเคลือบแคลง และไม่มั่นใจต่อระบบเกษตรอินทรีย์ว่าจะสามารถให้ผลผลิตได้เทียบเท่า หรือใกล้เคียงกับการทำเกษตรเคมีอย่างเดิม จึงมีเพียง ผู้ใหญ่ชาญ ทับสี และ นายพิน เรียนรู้ ทดลองทำอย่างจริงจัง ปรากฏว่าผลผลิตที่ได้มีคุณภาพดี และปริมาณของผลผลิตไม่ได้แตกต่างจากการใช้สารเคมีแต่อย่างใด อีกทั้งต้นทุนยังลดลงไปเหลือเพียงครึ่งเดียว ทำให้เกษตรกรคนอื่นๆ ที่ได้ไปร่วมอบรมในคราวเดียวกัน เกิดความมั่นใจมากขึ้น

คำว่าเกษตรอินทรีย์ สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Organic Agriculture Movement ; IFOAM) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “เป็นระบบการผลิตที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของสุขภาพดิน ระบบนิเวศ และผู้คน โดยพึ่งพาอาศัยกระบวนการทางนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ และวงจรธรรมชาติ ที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ แทนที่จะใช้ปัจจัยการผลิตที่มีผลกระทบทางลบ ทั้งนี้ เกษตรอินทรีย์เป็นระบบที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น นวัตกรรม และองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และส่งเสริมความสัมพันธ์ที่

เป็นธรรม ตลอดจนคุณภาพชีวิตที่ดีของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง” (สุภชัย หล่อโลหการ และ คุณาวุฒิ บุญญานพคุณ, 2552: 1)

การทำเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของชาวญี่ปุ่นชื่อ โมกิจิ โอคาตะ ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มค้นคว้าเกษตรธรรมชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478

โมกิจิ โอคาตะ มีเป้าหมายการทำเกษตรธรรมชาติดังนี้

1. เป็นการเกษตรที่ให้ผลผลิตคุณภาพดีและไม่ทำลายสุขภาพมนุษย์
2. เป็นการเกษตรที่ไม่ทำลายดิน และได้ผลผลิตของพืชเพิ่มขึ้นในแต่ละปี
3. เป็นการเกษตรที่ให้ผลผลิตเท่าเทียมกับเกษตรเคมี และสามารถทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของ เกษตรกรดีขึ้น

เศรษฐกิจของ เกษตรกรดีขึ้น

ซึ่งในปี พ.ศ. 2525 ผู้ร่วมงานของเขาชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.เทรูโอะ อิหะระ ได้ค้นพบเทคนิคการใช้ “อีเอ็ม” (Effective Microorganism : EM) ซึ่งเป็นกลุ่มจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพจำนวน 80 สายพันธุ์ ส่งผลให้การทำเกษตรธรรมชาติตามแนวของโมกิจิ โอคาตะ สามารถบรรลุเป้าหมายได้ครบทั้ง 3 ประการ (อานัฐ ตันโช อ้างถึงใน ธานีชิตี, 2550)

จากนั้นเป็นต้นมา แนวคิดเรื่องเกษตรธรรมชาติ ได้รับการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง โดย “อีเอ็ม (EM)” ทำให้ดินดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และสามารถลดต้นทุนการผลิต ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น รวมถึงสามารถป้องกันและกำจัดโรค แมลงศัตรูพืชได้ในเวลาเดียวกัน อีกทั้งยังมีประสิทธิภาพสูงในการกำจัดน้ำเสีย และกลิ่นเหม็นในฟาร์มปศุสัตว์ สามารถใช้ผสมในอาหารสัตว์ ทำให้สัตว์เจริญเติบโตได้ดีอีกด้วย

กลุ่มชาวบ้านดอนผิงแดด แม้ในอดีตบรรพบุรุษของพวกเขาจะมีภูมิปัญญา และวิธีการทำนาที่พึ่งพาจากธรรมชาติ แต่การเกษตรแนวใหม่ที่พึ่งพาอาศัยสารเคมี ได้ทำให้วิถีดั้งเดิมไปอย่างสิ้นเชิง

แต่เมื่อได้มีโอกาสรับรู้แนวคิดการใช้ EM จากการเข้าอบรมที่ศูนย์ฝึกอบรมเกษตรธรรมชาติวิเศษ จังหวัดสระบุรี และเรียนรู้แนวคิดอื่นๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการคำนึงถึงสุขภาพจากปราชญ์ชาวบ้าน ลุงทองเหมาะ แจ่มแจ้ง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ส่งอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติของพวกเขา จากนั้นมาความคิดในเรื่องเกษตรอินทรีย์ของชาวดอนผิงแดด จึงไม่ได้อยู่เพียงเป้าหมายของการลดหนี้สินเพียงอย่างเดียว แต่ยังมองภาพรวมในมิติอื่นๆ ทั้งด้านสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย

หลังจากการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์เต็มรูปแบบของชาวบ้านดอนผิงแดด ปรากฏชัดว่าปริมาณผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ มีจำนวนไม่แตกต่างจากการทำเกษตรเคมี คุณภาพของผลผลิตไม่ได้ด้อยกว่า แต่สิ่งที่เป็นผลชัดเจนคือ “ต้นทุน” ลดลง ซึ่ง ณ ช่วงเวลานั้น ต้นทุนการทำนา

ประมาณ 3,600 -3,700 บาท ต่อไร่ แต่การใช้ระบบเกษตรอินทรีย์ ต้นทุนลดลงเหลือประมาณ 1,300 บาท ต่อไร่ จะเห็นได้ชัดเลยว่าต้นทุนลดลงไปครึ่งหนึ่งของต้นทุนเดิม จุดมุ่งหมายแรกที่เกษตรกรบ้านดอนผิงแดดตั้งเอาไว้คือ “การลดหนี้สิน” จึงบรรลุวัตถุประสงค์ตามต้องการ ทั้งยังมีผลการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นที่ไม่ได้คาดหวังตามมาด้วย นั่นคือ “ด้านสุขภาพ” และ “สิ่งแวดล้อม”

กลุ่มเกษตรกรบ้านดอนผิงแดดมีประสบการณ์ตรงกันว่า แต่เดิมเวลาปักกล้าซ่อมแซม ต้องเดินลุยน้ำที่ขังอยู่ในนา มักก่อให้เกิดอาการผื่นคันจนถึงขั้นเป็นแผล และตามมาด้วยอาการเจ็บป่วยอื่นๆ แต่หลังจากทำเกษตรอินทรีย์ อาการต่างๆ เหล่านี้ไม่เคยปรากฏให้เห็น อีกทั้งน้ำในคูคลอง ก็เริ่มกลับมามีสภาพดี จากก่อนหน้านี้ ที่เริ่มมีการเน่าเสีย

จากผลการเปลี่ยนแปลงที่ประจักษ์ได้ถึงต้นทุน คุณภาพชีวิต และสุขภาพ ทำให้กลุ่มชาวบ้านที่ได้ไปอบรมความรู้เกษตรอินทรีย์ มีความมั่นใจมากขึ้น และเชื่อมั่นว่าเกษตรอินทรีย์คือหนทางในการทำเกษตรที่เหมาะสมที่สุดสำหรับบ้านดอนผิงแดด จึงหันมาทำเกษตรอินทรีย์กันเกือบหมดหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน (พิทักษ์ ศิริวงศ์, 2554)

ในปี พ.ศ. 2549 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีวาระแห่งชาติในเรื่องของเกษตรอินทรีย์ จึงได้จัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ทั่วประเทศ และพบว่า หมู่บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีการทำเกษตรอินทรีย์ ถัดมาในปี พ.ศ. 2550 จึงได้มอบหมายให้สำนักงานเกษตรแต่ละจังหวัด จัดส่งกลุ่มเกษตรอินทรีย์เพื่อพิจารณาคัดเลือกให้เป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีเป้าหมาย 40 ศูนย์ทั่วประเทศ (อิสรญาณ ชันคพร, 2552)

นายรุ่งเรือง อิศรางกูร ณ อยุธยา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แถลงว่า ในปีงบประมาณ 2550 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้ความสำคัญกับนโยบายส่งเสริมเกษตรกรรายย่อย ด้วยการสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน ทำการอบรมเกษตรกรในรูปแบบกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตามวิธีการของปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเล็งเห็นว่าทิศทางการส่งเสริมที่เน้นพัฒนาเกษตรแบบเชิงเดี่ยวเพื่อการค้านั้น มีค่าใช้จ่ายต้นทุนในการผลิตสูง และต้องพึ่งตลาดสินค้าเกษตร ที่มีราคาผันผวน ส่งผลให้เกษตรกรหลายรายมีปัญหาหนี้สิน และไม่สามารถพึ่งตนเองให้พออยู่พอกินได้

ดังนั้น ในปีงบประมาณ 2550 กระทรวงเกษตรฯ จึงได้ดำเนินโครงการ “ปราชญ์ชาวบ้านโมเดล” ขึ้น เพื่อวางรูปแบบการทำงานร่วมกับศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน โดยจัดสรรงบประมาณ จำนวน 60 ล้านบาท สนับสนุนศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน 40 ศูนย์ และตั้งเป้าว่าจะมีเกษตรกรรายย่อยได้รับการอบรมผ่านศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 20,000 คน โดยคาดว่าเกษตรกร

จำนวน 5,000 คน จะมีศักยภาพสามารถพัฒนาไปเป็นเกษตรกรต้นแบบ เพื่อเป็นเครือข่ายให้กับ ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน ในการขยายแหล่งเรียนรู้ต่อไป (www.moac.go.th)

จากนโยบายดังกล่าวของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายไทรพันธุ์ คงกำเนิด หัวหน้ากลุ่มงานสารสนเทศการเกษตร สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดเพชรบุรี ในฐานะผู้ปฏิบัติราชการในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี ต้องรับผิดชอบดำเนินงานให้สอดคล้องกับนโยบายดังกล่าว เมื่อสืบทราบถึงความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรจุลินทรีย์ บ้านดอนผิงแดด ที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้ว จึงได้เชิญกลุ่มเกษตรกรจุลินทรีย์ บ้านดอนผิงแดด ไปนำเสนอผลงานของกลุ่ม ในที่สุดได้รับเลือกให้เป็น “ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน” ตามนโยบาย “ปราชญ์ชาวบ้านโมเดล” ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา (อชิรญาณ์ ชันคพร, 2552)

ภารกิจที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านต้องทำคือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ให้แก่เกษตรกรรายอื่น องค์ความรู้ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี เป็นองค์ความรู้เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ และการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการเผยแพร่องค์ความรู้ให้เกษตรกรรายอื่นนั้น สิ่งสำคัญที่สุด คือ ต้องอาศัยความสามารถทางการสื่อสารของตัวปราชญ์ชาวบ้าน ในฐานะ “สื่อบุคคล”

จากขบวนการที่ไม่เคยสอนใคร ต้องกลายเป็น “สื่อบุคคล” ผู้รับหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ ทำให้ในช่วงแรก ปราชญ์ชาวบ้านของกลุ่มเกษตรกรจุลินทรีย์ บ้านดอนผิงแดด อยู่ในภาวะลำบากใจ แต่หลังจากนั้นไม่นานนัก ได้มีการพัฒนาวิธีการสื่อสารองค์ความรู้ของตนเอง จนในปีแรกหลังจากได้รับคัดเลือกเป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สามารถอบรมเกษตรกรไปไม่น้อยกว่า 300 คน (พิทักษ์ ศิริวงศ์ 2554) และหากนับจากปี พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นปีแรกที่ต้องดำเนินงานตามเงื่อนไข ปราชญ์ชาวบ้านโมเดล จนถึงปัจจุบัน มีผู้ที่ได้รับความรู้จากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแห่งนี้ไปแล้ว ไม่น้อยกว่า 1,000 คน

หากมองลำดับการพัฒนาการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้าน แห่งบ้านดอนผิงแดด อาจมองได้เป็น 3 ช่วงเวลาสำคัญ คือ เมื่อเริ่มต้น กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้รับความรู้ในเรื่องเกษตรอินทรีย์ หลังจากนั้น ต้องเป็นผู้โน้มน้าวคนในชุมชนให้เข้าร่วมปฏิบัติตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ จนกระทั่งประสบความสำเร็จ ในท้ายที่สุด นำไปสู่การถูกเลือกให้เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ สู่เกษตรกรรายอื่นๆ ที่อยู่นอกชุมชน

จาก “ชาวนา” กลายมาเป็น “วิทยากร” ผู้ทำหน้าที่สื่อสารถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้อื่น กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ มีการพัฒนาความสามารถด้านการสื่อสารดีขึ้นเป็นลำดับ กระทั่งผลของการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ ทำให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแห่งนี้เป็นที่ยอมรับ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดสรรงบประมาณการอบรมความรู้ด้านเกษตร

อินเทอร์เน็ตอย่างต่อเนื่องทุกปี อีกทั้งยังมีผู้ขอเข้าดูงานอยู่เป็นประจำ ทั้งระดับรัฐมนตรี เช่น นางพรทิวา นาคาศัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ระดับผู้ตรวจราชการประจำกระทรวง เช่น นายปรีชา บุตรศรี ผู้ตรวจราชการประจำกระทรวงมหาดไทย นายอภิชัย จิงประภา ผู้ตรวจราชการประจำกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หน่วยงานและสถาบันการศึกษา เช่น กลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียนจากจังหวัดต่างๆ มหาวิทยาลัย โรงเรียน ทั้งในและนอกจังหวัดเพชรบุรี สื่อมวลชนแขนงต่างๆ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หรือกระทั่งสื่อใหม่ (new media) อย่างกลุ่ม OK Nation ที่พา blogger เข้าเยี่ยมชม

จึงทำให้นักศึกษาถึงกระบวนการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ณ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี ที่มีการพัฒนาจากการเป็นผู้รับความรู้ ไปสู่การชักชวนคนในชุมชนให้มาเรียนรู้ และยกระดับไปสู่การเป็นผู้เผยแพร่ถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งทั้ง 3 ช่วงเวลาดังกล่าว การสื่อสารจะมีความแตกต่างกัน ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และกลยุทธ์ ที่ต้องถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยการศึกษาครั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการเป็นแบบอย่าง และแนวทางการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนท้องถิ่น โดยการถอดบทเรียนกรณีศึกษาจากกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี

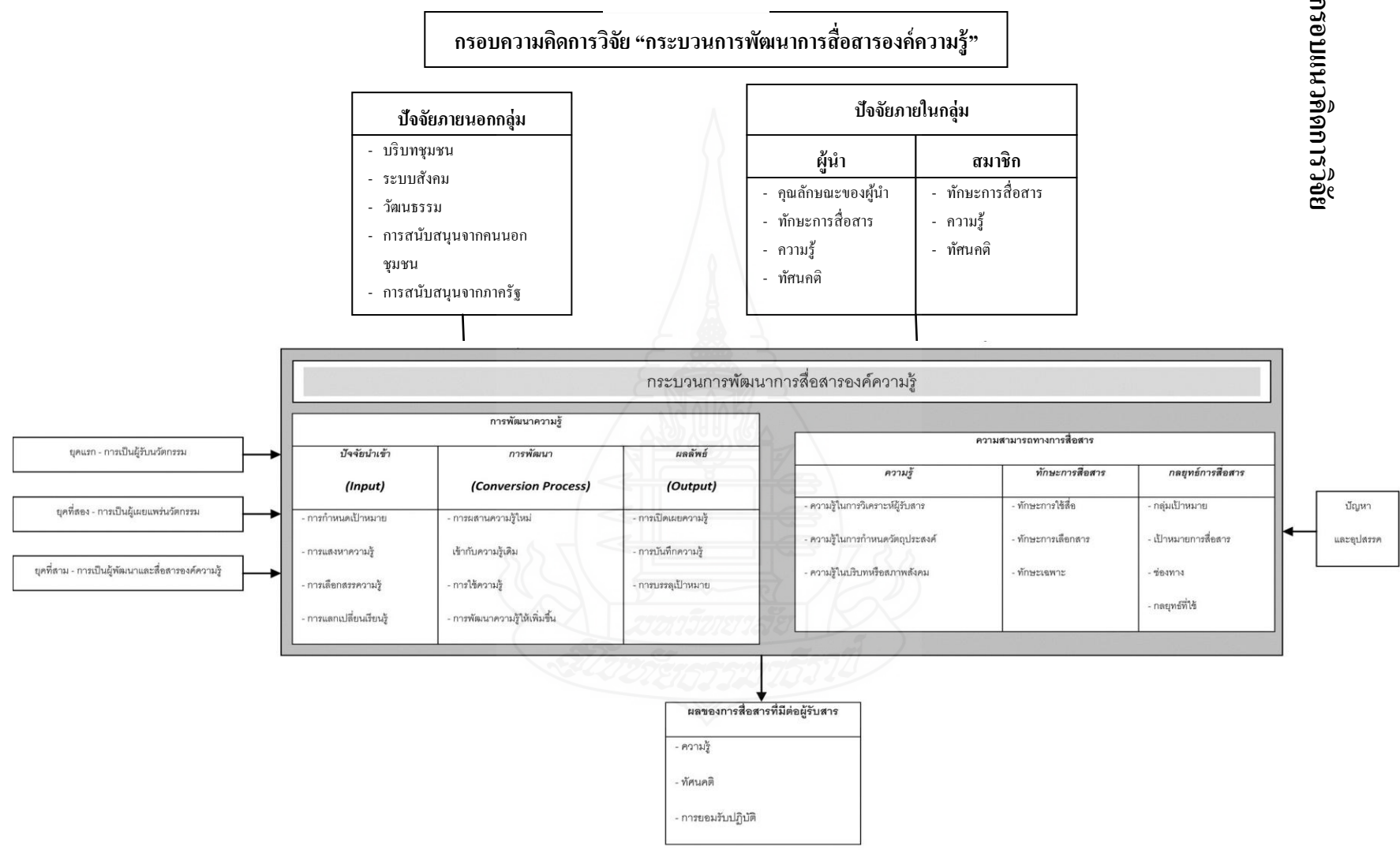
2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี

2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี

2.3 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ของปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบความคิดการวิจัย

4. ขอบเขตของการวิจัย

4.1 **ขอบเขตด้านประชากร** ศึกษาจากกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดอนผิงแดด จังหวัดเพชรบุรี และผู้ที่เกี่ยวข้องจำนวน 20 คน โดยแบ่งเป็นแกนนำ 8 คน บุคคลผู้มีส่วนผลักดันให้ได้รับคัดเลือกเป็นศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน และผู้ที่เคยเข้ารับการอบรมจำนวน 10 คน โดยใช้วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling)

4.2 **ขอบเขตด้านพื้นที่** ศึกษาเฉพาะศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ที่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

4.3 **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ศึกษาเฉพาะการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทำเกษตรอินทรีย์ และการปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นภารกิจของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านต้องรับผิดชอบดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ผู้อื่น

4.4 **ขอบเขตด้านระยะเวลา** ศึกษาการพัฒนาที่เกิดขึ้น ในช่วงระยะเวลาดังแต่ปี พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน (ต้นปี 2556)

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 **ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน** หมายถึง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตามโครงการ “ปราชญ์ชาวบ้านโมเดล” ในปี พ.ศ. 2550

5.2 **ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดอนผิงแดด** หมายถึง ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ที่ 5 บ้านดอนผิงแดด ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเดิมเคยใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มเกษตรอินทรีย์ บ้านดอนผิงแดด” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดอนผิงแดด” ตามโครงการปราชญ์ชาวบ้านโมเดล ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

5.3 **กระบวนการพัฒนาการสื่อสาร** หมายถึง ลำดับขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงความสามารถทางการสื่อสารให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งพิจารณาจาก “ช่วงระยะเวลา” และ “ความสามารถทางการสื่อสาร” ที่พัฒนาขึ้น เป้าหมายปลายทางของการพัฒนาการสื่อสาร เป็นไปเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนั้น “ความรู้” จึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องมีการพัฒนาควบคู่ไปกับความสามารถทางการสื่อสาร กระบวนการพัฒนาการสื่อสาร จึงมีมิติในการพัฒนาคู่ขนานกันไป 2 ด้าน คือ “การพัฒนาความรู้” และ “ความสามารถทางการสื่อสาร”

5.4 การพัฒนาความรู้ หมายถึง การเพิ่มพูนความรู้ เพื่อนำความรู้มาใช้เป็นฐานในการบรรลุเป้าหมายของภารกิจ โดยวิธีการเพิ่มพูนความรู้นั้นใช้ “การจัดการความรู้” เป็นเครื่องมือ

5.5 ความสามารถทางการสื่อสาร หมายถึง ความสามารถของสื่อบุคคล ที่สามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านทักษะการสื่อสาร และด้านกลยุทธ์การสื่อสาร

5.6 องค์ความรู้ หมายถึง องค์ความรู้ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน บ้านคอนผิง แดง จังหวัดเพชรบุรี ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ 1) ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งหมายถึงการทำเกษตรโดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และไม่มีการใช้สารเคมีใดๆ เลย ทั้งในการกำจัดศัตรูพืช และการเร่งผลผลิต 2) ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ชีวิตอย่างประหยัด ประมาณตน รู้จักการหาสิ่งทดแทนเพื่อการอุปโภคบริโภคมาใช้ หรือผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคด้วยตนเอง

5.7 เกษตรอินทรีย์ หมายถึง การทำการเกษตรโดยไม่มีการใช้สารเคมีใดๆ ในทุกขั้นตอน แต่ใช้ปุ๋ย ใช้สารบำรุงพืชที่เป็นสารชีวภาพ ผลิตขึ้นจากวัสดุในธรรมชาติ และมีจุลินทรีย์เป็นส่วนสำคัญในการช่วยย่อยสลายให้เกิดคุณสมบัติประโยชน์ทางการเกษตร

5.8 วิถีเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ชีวิตอย่างประหยัด ประมาณตน รู้จักการหาสิ่งทดแทนเพื่อการอุปโภคบริโภคมาใช้ หรือผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ แชมพู น้ำยาทำความสะอาด เพื่อใช้ในครัวเรือนด้วยตนเอง

5.9 ปัจจัยชีวภาพ หมายถึง สารชีวภาพที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในการบำรุงพืช หรือวัตถุประสงค์อื่นทางการเกษตร ผลิตขึ้นตามหลักการของเกษตรอินทรีย์ ส่วนใหญ่ได้มาจากการนำขยะอินทรีย์ที่ย่อยสลายได้มาหมักกับจุลินทรีย์ เพื่อให้ช่วยย่อยสลายเร็วขึ้น เช่น ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ ฯลฯ และบางอย่างมาจากการผสมพืชชนิดต่างๆ เพื่อให้ได้คุณสมบัติตามต้องการ เช่น การป้องกันศัตรูพืช เป็นต้น

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ทำให้ทราบถึงกระบวนการในการพัฒนาความรู้ และความสามารถในการสื่อสารของกลุ่มเกษตรกรรชนากลุ่มหนึ่ง ให้สามารถยกระดับไปสู่การเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

6.2 จะทำให้พบกระบวนการ สำหรับการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่น

6.3 กระบวนการพัฒนาการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ค้นพบ จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ได้

6.4 เพื่อให้เป็นแบบอย่างและแนวทางที่ดี ในการพัฒนาตนเองของเกษตรกรไทย

